

Filmtörténet – Európai avantgárd irányzatok az 1920-as években

HBIG mozgókép-kultúra és médiaismeret segédanyag

A német expresszionizmus

Expresszionizmus: (latin exprimere=kifejezni) Az 1910-20-as évek avantgárd ágazata. Az avantgárd filmek szeretik megtartani **nemzetspecifikusságukat** (német expresszionizmus, olasz futurizmus, francia szürrealizmus). Ezek a filmek a megszilárduló történetmesélői és filmtechnikai alapokkal **szemben** alkotnak. Eszközük a *merész formabontás*.

A német expresszionizmus a filmtörténet *első önálló és egységes stílusirányzata*. A vesztes Németországban született az első világháború utáni válságos időkben. A nyomor és a létbizonytalanságtól való félelem járult hozzá a kialakulásához.

Az expresszionista művész *erős érzelmi azonosulásra* készíti közönségét.

Szorongó lelki állapotot akar elérni!!! Ennek eszközei:

- **Díszlet:** Nem természetes a képi világ, sok a torzítás (pl. magas székek, hosszú fák, dülöngélő házak). Át kell élnie a nézőnek a bizonytalanságot és a nyugalmat nem ismerő világot.
- **Erős fény-árnyék hatások**
- **Döntött, aszimmetrikus képkivágások**

A német expresszionizmus irányzatai

Festészeti irányzat

Robert Wiene: Dr. Caligari (1919)

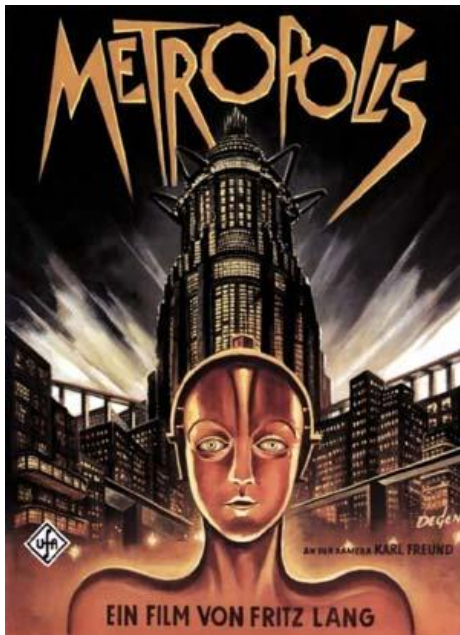
Sokak szerint Wiene filmje az egyetlen valóban expresszionista film. Jellemzői a tárgyak aránytalan méretei, éles szögek és ferde vonalak, amelyek a filmben működő gonosz erő képi kivetülései. Díszleteit három képzőművész festette. Képi világa erősen színházaszerű: statikus díszletek, harsány smink, túlzó gesztusokat használó színészi játék.

A német császárság kegyetlenségét próbálja burkoltan bemutatni. Dr. Caligari a hipnotizőr orvos szimbolizálja a császárságot. Cesare a médiuma, a német katonaság megtestesítőjeként tudat alatt kap parancsot a gyilkolásra.

Wiene: Dr. Caligari

Architektonikus (építészeti) irányzat

Lang: Metropolis

Fritz Lang: Metropolis (1927)

A filmtörténet egyik első szuperprodukcója. Rendkívül költséges film volt, majdnem a csőd szélére sodorta Európa egyik legrangosabb stúdióját (UFA). A látványvilág grandiózus. *Egy jövőbeli várost mutat be, ahol a gazdagok felhőkarcolóknak élnek gondtalan életüket, amit a föld üregeiben tengődő munkások biztosítanak számukra.*

Képi megoldásait ma is sok film használja, pl. az örült tudós által életre keltett robot, a sokemeletes házak között több szinten közlekedő gépek.

F. W. Murnau: Nosferatu (1922)

Az expresszionista gyakorlattól eltérően Murnau nagyrészt *eredeti helyszíneken* forgatott. A Nosferatu kiemelkedik a sok Drakula-film közül. Egy sok száz éves legendát, a Kárpátok vérszívó vámpírjának, Dracula grófnak a történetét meséli el. Mintákat adva a filmtörténet számos későbbi vámpírfilmjének ábrázolási megoldásaihoz.

A Nosferatuban Murnau megalkotta a filmművészet máig is maradandó *képsorait*: Orlok félelmetes árnyékát, amint Hutter nyomában oszon; a gróf merev bábként kiemelkedő testét a koporsóból; és a grófot, amint a napfény fogságában haláltusáját vívja.

Orosz montázsiskola

Oroszországban a montázs elméleti kutatás az **1920-as években** érte el a csúcspontját: **a fiatal avantgárd filmesek létrehoztak egy mozgalmat. Tagjai** olyan rendezők voltak, akik a filmekben, gyakorlatban próbálták ki a montázs alkalmazását, hatásait. Majd a tapasztalataikat megírták filmelméleti munkáikban. **Egyszerre voltak tehát gyakorló rendezők és filmelmélet írók.**

A film szerepéről és a filmkészítés módjairól eltérően gondolkodtak, de **egy dologban megegyeztek: a film lényege nem a filmkép, hanem a képek összekapcsolása, azaz a montázs. Tehát a montázs a filmművészet alapja!!!**

Körülmények, háttér:

- Az 1917-es októberi forradalom idejére francia és **leginkább amerikai példára kialakult egy sajátos orosz filmipar** (némafilmek).
- A forradalom után a cári idők **filmesei** közül többen **elhagyták az országot**. (Rendezők és producerek nyugatra emigrálnak, pl. Párizs, Olaszország.)
- Az állam nem engedte, hogy a filmgyártó vállalatok magánkézben maradjanak (**államosítás**). 1918-ban a **Népnevelő Hivatal átvette a filmipar irányítását**, és **propagandafilmeket** rendelt a **bolshevik politika népszerűsítésére**.

David Kaufman, a metrikus montázs.

22 évesen (1918-ban) jelentkezett a moszkvai Filmbizottságnál, hogy kivegye részét a kulturális forradalomból:

- **Filmhíradó sorozatban rögzítette a polgárháború eseményeit**. Ám nem pusztán tájékoztatni akart, hanem egy újfajta **„agitatív publicisztikát”** óhajtott meghonosítani.
- Felvette a **Dziga Vertov** (‘szélvihar, forgatag’) nevet, és Iván Beljakov operatőrrel elindította a **Filmhét című híradót**. Már az első híradószámok tele vannak torzítással, gyorsítással-lassítással, dupla expozíciókkal, „stopprükkel”.
- Az 1922-ben **Filmigazság** címmel indít **új híradófolyamot**. **„Az élet tükrözése helyett, az élet megkonstruálása a dolgunk”**– mondja ki nyíltan. A komponálás már a felvétellel kezdetét veszi: operatőrét olykor akrobatikus attrakciókra készíti, robogó vonat elé kell hasalnia vagy fejjel lefelé állva, esetleg repülőgép szárnyára kapaszkodva kell az eseményeket rögzítenie.
- Az így nyert **beállítások hosszát** ütemesen, **zenei ritmus szerint vágta össze**, a **mozgások és váltások lendületével** kápráztatva el a nézőt. Ez a **metrikus montázs**.
- Mindezek eredményeképpen 1929-ben megszületett a klasszikus „látványszimfóniája”, az **Ember a felvevőgéppel**.

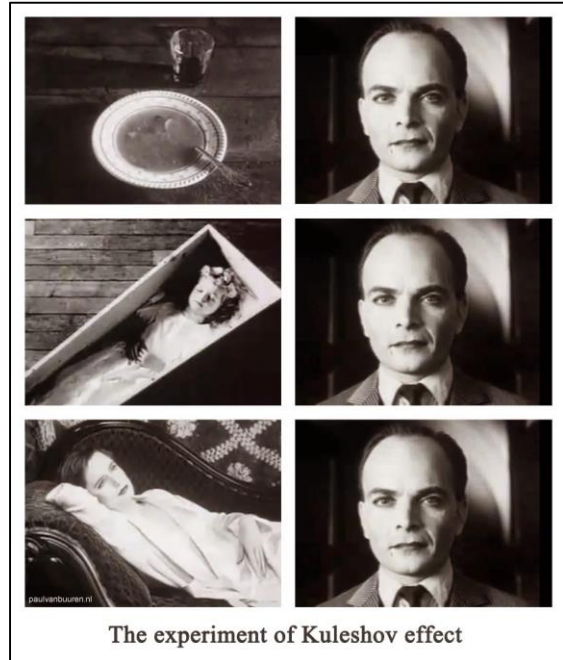

Filmtörténet – Európai avantgárd irányzatok az 1920-as években

HBIG mozgóképkultúra és médiaismeret segédanyag

Lev Kulesov, az asszociációs montázs

- Montázselméletének alapgondolata az **asszociációs montázs**: két különálló kép összekapcsolása egy harmadik jelentést ad a nézőben. (1+1=3)
- Az **alkotó földrajznak** elkeresztelt kísérletével bebizonyította, hogy **különböző helyszíneken** felvett jeleneteket is lehet úgy összeilleszteni, hogy az **egy helyként** hasson.
- **Több női testrészből** megalkotta az **ideális nőt**.
- **„Kulesov-effektus”**: Ivan Mozzuhin színész arcáról egy semleges kifejezésű, közeli állóképet vettek fel, ami után egy gőzölgő levesről, egy koporsóban fekvő halott gyermekről és egy vonzó nőről készült filmkockát vágta be. A nézők megcsodálták a színészi játék érzékletességét, hogy milyen hűen eljátszotta az éhséget, a gyászt, ill. az erotikus vágyat. Nem vették észre, hogy **egyazon tárgyilagossággal ismétlődik**, csupán a **montázs kelti a színészi érzékenység hatását**.
- Következtetése: A filmszínészi játékhoz szükséges telen színészi tehetség. **„a néző azt látja..., amit a montázs sugall neki”**.

Szergej Eisenstein, az attrakciós és intellektuális montázs

- **Továbbgondolta az asszociációs montázst**, hangsúlyozta az egyes képek drámai szerepét és azok kapcsolatát, egymásra hatását, ütköztetését. Eredménye az **attrakciók montážsa** (attrakció: erőteljes, sokkoló, pszichológiai hatás):
- Gondolkodásmódjára jellemző a **konfliktus hangsúlyozása**. Pl. A **Sztrájk** (1925) zárójelenete, a tüntetés leverése. Két **külön helyszínen** felvett **képsor váltakozik**: egy mészárszéken, ahol az állatokat leölik, és egy csatamezőn. A képek **együttes hatása** azt **sugallja**, hogy a **katonák elől menekülő polgárok** éppúgy **kiszolgáltatottak, mint a vágóhídon a marhák**.
- Fontos filmje még: **Patyomkin páncélos** (lépcsőjelenettel) 1926,

Intellektuális montázs

- A látvánnyal fogalmakat idéz fel. Nemcsak az érzelmi, hanem az **értelmi tényezőket** is figyelembe veszi. Ezáltal tud a **két kép egy jelen nem lévő fogalmat kiváltani**.

Filmtörténet – Európai avantgárd irányzatok az 1920-as években

HBIG mozgókép-kultúra és médiaismeret segédanyag

A francia szürrealizmus

Az 1920-as évek Franciaországában bontakozott ki, képviselői írók, rendezők, festők. A filmi kifejezés lényegét, a filmszerűség természetét vizsgálták. Mi az, amit a többi művészethez képest csak a film tud, **mi a filmszerűség titka?** Miben határolódik el más művészetektől, elsősorban a történetmesélő irodalomtól?

Az avantgárd film szellemi hátterül szolgáltak a korszak **filmfolyóiratai** (pl. Cinema), az ekkor kialakuló **filmelméleti irodalom** (pl. Louis Delluc), és a szerveződő **filmklub** mozgalom.

Hatással volt rá az első világháború gazdasági, szellemi rombolása, az oroszországi forradalom.

A szürrealista film jellemzői

A történetmesélő film ellenében a **mozgást** éltetik. „Történetek nem léteznek, soba nem is léteztek. Csak helyzetek vannak, kezdet kifejezés és befejezés nélkül” – nyilatkozták. A történet vagy irodalmi alapanyag nélküli, cselekménytelen, ún. **„tisztá film”** megalkotására törekedtek. Dulac (rendező) szerint a tiszta filmszerűség a mozgásban nyilvánulhat meg: „a film mechanikai találmány, mely arra szolgál, hogy megragadja az életet pontos és folyamatos mozgásában”.

A rendezők a világ dolgainak csak a kamera számára látható vizuális arcát kutatták, a **fotogenitás** természetét. *A kamera kiemeli a világ dolgait megszokott hétköznapi kapcsolatrendszerükből, és ez által új arccal, új jelentéssel ruházza fel azokat.* Ez közel áll a szürrealizmus azon ideáljához, hogy a tárgyak váratlan és önkéntes találkozásai festményen, irodalmi szövegben vagy filmen felszabadító erővel hatnak. *A civilizáció alapintézményei (állam, család, egyház) által hipnotizált egyén felszabadulását hirdette, és az eltemetett ösztönélet, az elfojtott képzelgések, a kioltott gyermeki fantázia, a szexualitás tudattalanba süllyedt képeit szerette volna felszínre hozni.* Olyan lelkiállapotot kerestek a művészek, melyben megjelenhetnek lelkünk mélyebb, tudatalatti rétegei (szürrealizmus jelentése – valóság feletti).

Jelentősebb alkotók és alkotásaik

Man Ray: Vissza az értelemhez, 1923

René Clair: Felvonásköz, 1924

Fernand Léger: Gépi balett, 1924

Luis Bunuel – Salvador Dali: Andalúziai kutya, 1928

Jean Vigo: Nizzáról jut eszembe, 1930

Louis Bunuel – Salvador Dali: Az andalúziai kutya, 1928

Bunuel spanyol születésű filmrendező, aki alkotott Mexikóban, majd élete utolsó korszakában Franciaországban is. Barátjával a később festőként híressé vált Dalival közösen készítették a 16 perces rövidfilmjüket, mely áttörést hozott a filmtörténetben. A film két dologban felel meg a kor követelményeinek, fekete-fehér és némafilm. Ezen kívül minden elfogadott vagy hallgatóságos filmkészítői szabályt felrúgott. A forgatókönyv írásánál két szabály érvényesült: nem kerülhetett a filmbe olyan jelenet, amivel egyikük nem értett egyet, valamint semmi olyan sem, aminek cselekményét ésszerűen meg lehet magyarázni. Ehhez kapcsoltak egy sor technikai és dramaturgiai újdonságot: trükk felvételek; térben és időben szaba-

Filmtörténet – Európai avantgárd irányzatok az 1920-as években

HBIG mozgóképkultúra és médiaismeret segédanyag

don mozgó történetseletek. Sokkoló és megbotránkoztató jelenetek követik egymást ősi, archetipikus motívumokkal, szimbólumokkal. Szürrealista tulajdonsága a filmnek, hogy természetesen nem Andalúziában játszódik, és nem szerepel benne kutya.

Sorolj fel képeket, történetseleteket *Az andalúziai kutyából!*

Sorolj fel és csoportosíts képeket, motívumokat *a Gépi balett* című filmből!

Források:

Filmtett újság (filmtett.ro) filmtörténeti írásai

Film és médiafogalmak késszótára, Korona Kiadó 2002. szerk. Hartai László

Korona Kiadó mozgóképkultúra és médiaismeret tankönyvsalád